

А. О. ЛЯШ,
канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя МЕРУ
В. М. ЛИЩЕНКО,
ад'юнкта кафедри кримінального процесу Київського національного університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ У СПРАВАХ ПРО ДАВАННЯ ТА ОДЕРЖАННЯ ХАБАРА: ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація

Розглянуто зміст тактичних прийомів реалізації оперативних матеріалів на хабарників, їхнє планування та застосування у практичній діяльності.

Аннотация

Рассмотрено содержание тактических приёмов реализации оперативных материалов на взяточников, их планирование и применение в практической деятельности.

Annotation

Maintenance of tactical receptions of realization of operative materials is considered on grafters, their planning and application in practical activity.

Практика боротьби з хабарництвом виробила такі тактичні прийоми реалізації оперативних матеріалів: 1) затримання з предметом хабара;

2) виявлення у хабарника предметів і документів, що вказують на давання-одержання хабара.

За даними фактами у порядку, визначеному законом вирішуються питання щодо порушення кримінальної справи (ст. 94, 97, 98 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК) [1], допиту осіб, які виявлені в процесі документування, а також вилучення і використання предметів і документів, що викривають осіб які передали чи одержали хабар.

Затримання з предметом хабара - спеціальний тактичний прийом, який об'єднує в собі комплекс оперативно-розшукових заходів і першочергових слідчих дій. Він можливий на завершальному етапі документування протиправних дій окремих осіб чи груп, якщо стає очевидним, що за матеріалами, які є і які можуть бути одержані під час реалізації можливо викрити особу у даванні-одержанні хабара.

Найчастіше затримання з предметом хабара проводиться за заявою особи про вимагання у неї хабара. Заявника у письмовій формі попереджають

про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину згідно зі статтею 383 КК [2].

Враховуючи, що справи про давання та одержання хабара підслідні слідчим органів прокуратури, проведення заходів щодо затримання хабарника з предметом хабара необхідно узгоджувати з прокурором. В окремих випадках співробітники оперативних підрозділів, що володіють інформацією про давання-одержання хабара самостійно її реалізують, вирішують питання щодо порушення кримінальної справи органом дізнання за результатами «контрольованої передачі», проводять першочергові слідчі дії і зібрані матеріали направляють за підслідністю в прокуратуру.

Від заявника приймається заява про вимагательство хабара (або заява про добровільну передачу хабара) в порядку, передбаченому ст. 95 КПК, в якій відображається: кому, за що, де, коли, яку річ, яким чином повинен передати заявник, його згода допомогти у викритті хабарника, мотиви звернення в правоохоронний орган. Прийняттю заяву необхідно зареєструвати і доповісти начальнику органа дізнання. На цьому етапі виникає необхідність у вирішенні важливих питань: порушувати кримінальну справу чи ні? Чи є для цього достатні підстави? Особа, яка приймає заяву не повинна виключати можливість провокації зі сторони заявника з метою дискредитувати посадову особу. З іншого боку, порушення кримінальної справи до затримання з предметом хабара відкриває широкі можливості для повного процесуального закріплення дій особи, яка має намір одержати хабар (гроші, коштовності тощо).

Після прийняття заяви складається протокол огляду, в якому описуються особливі ознаки предмета хабара. Якщо це гроші, обов'язково фіксуються серії і номери купюр, загальна сума, факт маркування спеціальною хімічною речовиною. Протокол складається згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства, в присутності заявника, понятих, спеціаліста - криміналіста ЕКВ (ЕКУ) у разі застосування науково-технічних засобів чи необхідності маркування предмета хабара (ст 85, 85¹, 190, 191 КПК) [3, с.241; с.242-245; с.426-427]. До протоколу додається опечатаний пакет із зразками речовини, що застосовувалась для маркування.

Заходи щодо затримання хабарника потрібно ретельно спланувати, передбачивши всі можливі варіанти поведінки його та можливих співучасників врахувати особливості місця давання-одержання хабара, обстановку на ньому та інші обставини .

Для цього оперативним працівникам необхідно попередньо вивчити місце, де передбачається давання-одержання хабара. Якщо затримання планується в приміщенні необхідно встановити: наявність пропускного режиму, місцезнаходження кабінету хабарника, наявність другого виходу з кабінету, розташування місць загального користування (коридор, туалет, сходи), що знаходяться в безпосередній близькості від кабінету хабарника. Оперативну групу слід

сформувати таким чином, щоб в якості понятих були запрошені стороні особи (не працівники установи, підприємства, організації, де планується проведення затримання), а також залучити працівників установи, що здійснюють пропускний режим. За результатами вивчення необхідно скласти план-схему приміщення, (місця), де відбуватиметься контрольована передача хабара. Особливо ретельно необхідно підходити до підбору понятих, щоб в подальшому виключити можливість впливу на даних осіб зі сторони тих, які притягуються до кримінальної відповідальності.

Інструктаж учасників групи повинен проводитися, як правило безпосередньо перед затриманням. Їм повідомляють де, відносно кого і яка дія буде проводитись. Роз'яснюється роль кожного учасника. Особлива увага приділяється групі захоплення і заявнику. Останньому пропонується передати предмет хабара в розгорнутому вигляді, спробувати схилити хабарника до перерахунку грошей в присутності заявника. З ним обговорюється також умовний сигнал, який він повинен подати оперативним працівникам після прийняття хабара.

Прибувши на місце операції, учасники займають свої місця і підтримують зв'язок між собою (візуальний або технічними засобами). Практика свідчить, що затримання з предметом хабара відбувається, як правило, одразу після виходу заявника із кабінету посадової особи і отримання умовного сигналу про передачу хабара.

Після отримання умовного сигналу, керівник групи захоплення, поняті, слідчий заходять в кабінет і пропонують всім залишатися на своїх місцях. Хабарнику пропонується відповісти на такі запитання: хто тільки що був в його кабінеті, з якою метою, чи передавав він що-небудь? Залежно від поведінки цієї посадової особи, проводяться інші заходи. Так, може бути проведений особистий обшук хабарника, огляд приміщення, з метою виявлення предмета хабара та інших доказів, що викривають хабарника. Якщо застосовувались спеціальні хімічні речовини, проводиться огляд хабарника (аналогічно освідуванню) з участю відповідного спеціаліста, про що складається окремий протокол. В присутності понятих за участю спеціаліста ЄКВ (ЕКУ) оглядається предмет хабара з виявленням на ньому відбитків пальців рук затриманого, слідів маркування. На місці затримання (вчинення злочину) проводиться опитування особи, яка одержала хабар.

Не бажано, щоб факт затримання з предметом хабара привернув увагу співробітників установи, де працює хабарник, тому що його колеги, а також не встановлені співучасники можуть вжити заходів щодо знищення слідів злочину, цінностей, нажитих злочинним шляхом та іншим чином зашкодити встановленню істини.

Наступний етап операції, пов'язаної із затриманням особи з предметом хабара - проведення першочергових слідчих дій. Якщо кримінальна справа порушена до «контрольованої» передачі хабара, вони проводяться іншою

оперативною групою паралельно із затриманням. Ця група повинна підтримувати постійний радіозв'язок з основною групою (групою захоплення).

Якщо кримінальна справа порушується після затримання - першочергові слідчі та інші процесуальні дії у таких справах необхідно проводити в найкоротший термін. До них належать: 1) обшуки за місцем роботи і проживання, з метою виявлення предметів, що заборонені в цивільному обігу, цінностей, що нажиті злочинним шляхом, доказів причетності до інших фактів злочинної діяльності, доказів уданій кримінальній справі; 2) вжиття заходів щодо забезпечення конфіскації майна (опис майна та накладення на нього арешту); 3) допити хабародавця, одержувача хабара, свідків, очні ставки. Як свідки можуть бути допитані поняті, оперативні працівники, які брали участь у затриманні особи, що одержала хабар, інші особи, що були очевидцями затримання.

Перед проведенням затримання одержувача хабара ні в якому разі оперативний працівник не повинен передавати заявнику (хабародавцю) своїх грошей, позичати гроші з метою передачі їх як хабар, не слід створювати умови, за яких заявник наважився б на протиправне заволодіння грошима і цінностями (шляхом крадіжки, грабежу), які будуть згодом передані в якості хабара. В іншому випадку, ці дії можуть бути визнані як елементи провокації злочину, за що передбачена кримінальна відповідальність (ст. 370 КК). Наприклад, якщо у заявника немає необхідної суми грошей для передачі як хабара, можна порекомендувати йому передати хабар в декілька прийомів, пояснивши посадовій особі, що неможливо здобути вказану суму грошей.

Оскільки давання-одержання хабара контролювати важко, з цією метою повинні використовуватися науково-технічні або спеціальні засоби у порядку, передбаченому законом.

Досвідчені хабарники, яким відомі способи документування їх протиправних дій і тактичні прийоми викриття також застосовують різні заходи і прийоми, щоб уникнути відповідальності і покарання, зокрема, неодноразово змінюють місце і час зустрічі з хабародавцем; одержують хабар у своїх автомашинах, не доторкаючись до предмета хабара, після чого зникають з місця події; пропонують хабародавцю написати боргову розписку про отримання грошей і цінностей К/И, що передаються нібито в борг або як благодійна допомога; пропонують ішішити предмет хабара в обумовленому місці і направляють за ним іншу особу, яка виконує таку «роботу» за винагороду та ін

Захисники підозрюваних (обвинувачених) в хабарництві схильні інколи на іііпти дії по затриманню з предметом хабара як провокаційні. Тому, у процесі ргніізації інформації стосовно хабарника, необхідно дотримуватись раніше 1.1 іначених рекомендацій, уникати дій, які можуть тлумачитись як провокація.

Виявлення у хабарника предметів і документів, що вказують на давання-м ржання хабара, як тактичний прийом реалізації оперативних матеріалів ім< тосовується у тих випадках, коли затримати хабарників з предметом хаба-

ра неможливо, або відсутня упевненість в безумовній результативності такого затримання. Щоб виявити предмети і документи, оперативний працівник і слідчий повинні знати, що і де потрібно шукати, що є предметом хабара. Безпосередньому виявленню предмета хабара повинні передувати: проведення контрольних закупівель, перевірка стану збереження майна тощо. В якості приводів можна використати необхідність вирішення заяв, повідомлень, скарг, листів громадян, які стосуються інших правопорушень, не пов'язаних з хабарництвом.

Порушення кримінальної справи, допит осіб, виявлених в процесі оперативно-розшукових заходів, провадження інших слідчих дій, а також вилучення предмета хабара і використання його в доказуванні як тактичний прийом використовуються в тих випадках, коли до початку реалізації у оперативного працівника (слідчого) є матеріали, достатні для порушення кримінальної справи. [3, с.503-505].

Література:

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г Гончаренка. - К. Форум, 2003.*
2. *Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року: Офіційний текст. - К.: Юрінком Інтер, 2001.*
3. *Абрамова В.М., Ляш А. О. Криміналістика: Навч. посіб. для дист. навч. - К: Університет «Україна», 2006.*